

A Rákóczi-család és a lengyel korona

1707 nyarán komoly formában merült fel II. Rákóczi Ferenc fejedelem lengyel királlyá választása, amely I. Péter orosz cár ajánlásával történt volna meg. A cár a francia udvarral jó viszonyban álló Rákóczi fejedelem segítségére számított a svéd–orosz béke megkötéséért. Ha Rákóczi elfogadja a lengyel királyságot, akkor közvetítőként léphet fel a francia királynál, Péter pedig közbenjárhat a Bécsben az osztrákokkal megkötendő béke érdekében. Annak ellenére, hogy Rákóczi Ferenc lengyel királyságából nem lett semmi, jelentősége mégis az, hogy Oroszország politikai tényezőnek ismerte el II. Rákóczi Ferencet és a Béccsel szemben álló magyar államot.

A magyar középkor történetében mindig jelentős szerepet játszott a lengyel–magyar állami együttműködés, aminek fontossága a 15–16. században a törökök európai terjeszkedésének feltartóztatásában volt. A középkorban ennek a dinasztikus kapcsolatok szorosra fűzésében volt súlya, ezt jelképezte Nagy Lajos lengyel, a Jagellók magyar királysága. A 16. század végén Báthory István erdélyi fejedelem lengyel királysága (1576–1586) a lengyel állam szempontjából hatalmas jelentőséggel bír, hiszen ez a tíz esztendő a lengyel királyság talán utolsó nagy korszakát jelentette. Erre az időre meglehetősen meggyengült a királyi hatalom, a köz- és a főnemesség ellentéte kiéleződött. Az országgyűlés elnöke már nem a király vagy örököse, hanem a nagy hetman lett, aki ezen méltóság mellett több tekintélyes tisztséget is birtokolt. A királyválasztásra a szejm meghatározó csoportjai saját jelöltet állítottak, ezek többsége külföldi személy volt. A lengyel országgyűlésben jelentős támogató pártja volt a francia uralkodónak és a Habsburgoknak. Báthory úgy lett lengyel király, hogy a lengyel főrendek Henriket, a francia uralkodó öccsét támogatták a Habsburg uralkodó unokaöccsével szemben. A jelentős többséggel megválasztott Valois Henrik herceget arra kötelezték, hogy vegye feleségül Jagelló Annát, az elhunyt lengyel király nőtestvérét. Henrik uralma viszont mindössze szűk másfél évig tartott: miután hírül vette, hogy meghalt a francia király, azaz a bátyja, IV. Károly, titokban megszökött, érezve azt, hogy egyedül ő lehet a franciák királya. Így is történt. A lengyel nemesség egy csoportja Báthory István fejedelmet is meghívta a következő királyválasztásra. Báthoryt valóban a lengyel köznemesség javasolta királynak. Ezt jelképezi, hogy végül csak egyetlen szavazatot kapott a királyválasztó országgyűlésen, de a királlyá kikiáltott Miksa császárral szemben elégedetlen lengyel nemesség jelentős csoportja az erdélyi fejedelem mellé állt. Előtte megállapodtak abban, hogy feleségül veszi Jagelló Annát, akit – még Báthory megválasztása előtt – királlyá koronáztak, így a „királyi házasság” nem lehetett akadály. Báthory István lengyel királysága sok szempontból lett meghatározó a térség történelmében: felismerte, hogy erdélyi fejedelemként igen keveset tehetett egy erős törökellenes közép-európai hatalom megeremtéséért. Erre nyújtott neki lehetőséget a lengyel trón, amelynek birtokában feleleveníthette Hunyadi Mátyás politikáját. A lengyel–erdélyi–moldvai–havaselvi államalakulatban látta azt az erőt, amellyel eredményesen felléphetne a török terjeszkedés ellen. Éppen ezért erős kézzel tartotta fenn a rendet Erdélyben, és készült egy esetleges nagy összecsapásra. Halála után azonban mind Erdélyben, mind Lengyelországban más irányt vett a politika. Lengyel királyként megerősítette a központi hatalmat, fejlesztette a hadsereget, növelte a kincstár vagyonát,

fejlesztette az iskolatügyet, bár a vallási ellentéteket csak mérsékelten tudta kiegyenlíteni s a vallási békét megteremteni. Intenzív keleti politikát folytatott, az orosz cár felett aratott győzelmekkel növelte a lengyel királyság keleti területeit.

Báthory gyermektelen volt, halála után a lengyel trónt a Jagelló-család női örökösödési jogán III. Zsigmond, svéd király nyerte el. (Anyja Jagelló Katalin, az utolsó férfi lengyel uralkodó húga volt.) Ettől függetlenül a Báthory-család a következő évtizedekben mindig fenntartotta igényét a lengyel trónra, kapcsolatot ápolt a lengyel köznemesség bizonyos köreivel. Báthory István három unokaöccsét – Boldizsárt, András bíborost, Istvánt – a lengyel trón örököséként nevelte, országos tisztségeket adományozott nekik, unokahúgát, Gizellát összeházasította Zamoyski kancellárral, a nemesi párt vezetőjével. Mindez kevésnek bizonyult, mert a lengyel szejm Vasa Zsigmondot emelte trónra. Ettől függetlenül a lengyel országgyűlési képviselők között tovább élt Báthory István legendája, mindig volt olyan lengyel nemesi csoport, akik támogatták például Bocskai István, vagy Báthory Gábor fejedelem jelöltségét, később Bethlen Gábor fejedelemnek is voltak lengyel támogatói.

Bocskai István erdélyi fejedelem (1605–1606) már korán kapcsolatot talált a lengyel királyi udvarral. Ennek kovácsolója az az Ilésházy István volt, akit felkelés szítása miatt a bécsi udvar perbe fogott, birtokait elkobozta. Eletét mentve lengyel földre menekült, ott érte utol a Bocskai-féle szabadságharc híre. Később Bocskai személyes képviselője lett a lengyel királyi udvarban, kérve a lengyelek segítségét a magyar szabadságharchoz. A lengyel király Habsburg-barát politikáját ellenző lengyel köznemesi körökben merült fel Bocskai István esetleges lengyel királlyá választásának gondolata. Az 1606. évi lengyel országgyűlésen a lengyel nemesség egy része ellenezte a lengyel király az állandó hadsereg felállítására tett indítványát, sőt egyesek már a király detronizálását követelték. Bocskai nem utasította el az esetleges lengyel királyságának gondolatát, hiszen Erdély és Lengyelország jelentős hatalmi tömörülést jelentett volna a törökkel és az osztrákokkal szemben. Váratlan halála ezt megakadályozta.

Báthory Gábor, az utolsó erdélyi fejedelem (1607–1613) e családból, már hatalomra jutása előtt kapcsolatban állt a lengyel ellenzékkel, a velük folytatott levelezésből kitűnik, hogy bármikor kész lett volna a lengyel trónra lépni. Igaz, hogy ebben az időben, a moldvai fejedelemségben is hasonló tervekkel lépett fel, ami viszont lengyel érdekeket sértett, így hamarosan füstté váltak lengyelországi tervei.

Utódjának, Bethlen Gábor fejedelemnek (1613–1629) éppen ellenkező elképzelései voltak Moldvával kapcsolatban, éppen ezen a területen akart a lengyelekkel törökellenes együttműködést kialakítani. Ennek adott tanújelet, amikor 1617-ben a szultán parancsára csatlakozni kellett seregével a lengyelek ellen felvonuló török hadsereghez. Bethlen ekkor titkon értesítette a lengyeleket és tanácsokat is üzent. A hadműveletben a lengyelek győztek. Az 1620-as években többször is felvetődött Lengyelországban Bethlen Gábor esetleges királyságának gondolata, amit az adott helyzetben nem volt lehetséges.

Bethlen Gábor utóda, I. Rákóczi György fejedelem (1631–1648) mind a törökkel, mind Béccsel szemben követte elődje politikáját. 1643-ban a lengyel kálvinisták kapcsolatot építettek ki Rákóczi Györggyel, vezetőjük Janus Radziwiłł felajánlotta az erdélyi fejedelemnek – vagy valamelyik fiának – a lengyel trónt a népszerűtlen IV. Ulászló (lengyelül: Władysław) lengyel király halála után. A tárgyalások 1645-ben is folytatódtak, majd 1646-ban Radziwiłł Munkácson törökellenes hadműveletre ösztönözte Rákóczi fejedelmet. Ekkor a lengyel trónt Rákóczi Zsigmondnak, a fejedelem fiatalabb fiának ajánlották fel. A király halála után összehívott országgyűlésen (1648) megjelentek Rákóczi követei, a kozákok ellen segítséget ajánlottak, sőt I. Rákóczi György

megígérte, hogy fia katolikus hitre tér, ha trónra emelik. A helyzetet bonyolította, hogy Zsigmond ellen foglalt állást a lengyel kancellár és a primás, sőt azt is elvetették, hogy Zsigmond hajlandónak mutatkozott az özvegy lengyel királyné feleségül vételére. A kérdést végül Bogdán Hmelnickij, a kozákok hetmanja döntötte el: az elhunyt király fivérért, János Kázmért támogatta, a segítségével lépett a lengyel trónra. Hmelnickij és a kozákság szerepe a lengyel királyságban rendkívül bonyolult, több pontban homályos: az egykori lengyel és orosz szökött jobbágyokból verbuválódott, a lengyel és a török határ vidékén szabad csapatokból álló kozákság a 17. századra komoly katonai és politikai erőt képviselt, döntő módon szóltak bele a lengyel belpolitikába, hol török, hol tatár szövetségben támadták a lengyel és orosz területeket. E térségben nem lehetett nélkülük politikát folytatni.

A kozák katonai erő és maga Hmelnickij is a Rákócziak lengyelországi törekvéseit 1648-ban csekélynek ítélte meg, ez vonatkozott Rákóczi Zsigmond esetleges lengyel királyságára is, de kétkulacsos politikáját folytatva hűségéről biztosította I. Rákóczi Györgyöt. Seregeik egyesítését ajánlotta és Lengyelország elleni katonai fellépésre, buzdította a fejedelmet. 1652-ben elhunyt Rákóczi Zsigmond is, de I. Rákóczi György még ebben az évben elhalálozott, s helyébe fia, II. Rákóczi György lépett. A huszonnyolc éves fejedelem kevés tapasztalattal rendelkezett, apja óvatosságát mellőzve kész volt merész vállalkozásokba kezdeni. Ez a kalandvágy okozta bukását és Erdély hanyatlását.

1649-ben Radziwiłł herceg Hmelnickijnek kijevi fejedelemséget ígért annak fejébe, hogy adjon segítséget a krími tatár kánság ellen. Hmelnickij elfogadta az ajánlatot. Miközben Hmelnickij a lengyel király ellen – erdélyi segítséggel – hadjáratot készített elő, a lengyel királyhű főurakkal is kapcsolatot teremtett. II. Rákóczi György ekkor óvatosnak bizonyult, csak kisebb csapatot vezényelt a kozákok megsegítésére. A hadjárat a kozákok számára szerencsétlenül alakult: súlyos vereséget szenvedtek, maga a hetman is tatár fogságba esett.

Hmelnickij hamarosan kiszabadult fogságából, felújította II. Rákóczi György fejedelemmel való kapcsolatát és az erdélyi–kozák tervek tovább éltek a lengyel királyság megszerzésére. 1650 őszén Hmelnickij szövetséget ajánlott Erdélynek, amit II. Rákóczi György sem elfogadni, sem elutasítani nem akart. A kozákok a szövetségért Ukrajna autonómiáját kérték. A helyzet bonyolult volt, de a lengyel király, János Kázmér ügyesen politizált, végül Beresteczko mellett döntő csatát nyert a kozák–tatár csapatok felett.

A vereség rövid időre eltávolította Hmelnickijt Erdélytől, sőt ellentétbe is került II. Rákóczi Györggyel, hiszen Moldvában Hmelnickij fiát akarták fejedelemmé tenni. Ez nemcsak lengyel érdekekbe ütközött, de II. Rákóczi György e térségben szintén saját érdekeit akarta megvalósítani. Ellenségesnek minősítette a kozákok cselekedetét, főleg azután, hogy kiűzték onnan a lengyeleket. Ekkor II. Rákóczi György is beavatkozott: seregével megszállta Moldvát, kiűzte onnan a kozák erőket. A lengyel udvarban ekkor érlelődött meg egy lengyel–erdélyi–moldvai szövetség gondolata. A moldvai vereség Hmelnickijt váratlan lépésre készítette: 1654. január 18-án Perejaszlavban elismerte Alekszej orosz cárt urának, aláírta az Oroszország és Ukrajna egyesítéséről szóló okmányt. Még ebben az évben az oroszok a Baltikumon át, a kozákok délről támadták a lengyel királyságot. E térségben hirtelen átrendeződtek az erővonalak: a krími tatárok felve Oroszország megerősödésétől, szövetséget kötöttek Lengyelországgal, Svédország – szintén tartva Oroszország megerősödésétől – megindította a második északi háborút (1655–1660). Célja a Baltikumból az oroszok kiszorítása, saját uralma megszilárdítása volt. Ez ugyancsak sértette a lengyel érdekeket, ami természetesen kiobbantotta a svéd–lengyel háborút.

A háború nem várt svéd sikert hozott, így Lengyelország gyorsan kibékült Oroszországgal, sőt közösen léptek fel Svédország ellen. E furcsa küzdelembe avatkozott be II. Rákóczi György, félretéve óvatosságát, csapatait elindította Lengyelország ellen, bízva lengyel híveinek támogatásában. A svéd király II. Rákóczi Györgynek ajánlotta fel a lengyel koronát, sőt Hmelnickij is ismét szövetségelt Svédországgal. II. Rákóczi György 1656 szeptemberében előbb Hmelnickijel, majd Svédországgal kötött szövetséget. A szövetségeseik 1657 januárjában betörték Lengyelországba, az erdélyi csapatok előbb Krakkót, majd Varsót is bevették. A háború ekkor megtorpant, mert a lengyel király szövetséget kötött a Habsburgokkal és Poroszországgal. Az utóbbi megtámadta Dániát, ami érzékenyen érintette Svédországot; azonnal kivonta csapatait Lengyelországból, magára hagyta II. Rákóczi György erdélyi hadait, akit Varsóban ért a következő csapás: a szultán visszarendelte II. Rákóczi Györgyöt Lengyelországból, támadással fenyegette meg Erdélyt. II. Rákóczi György magára maradt, három alkalommal is súlyos vereséget szenvedett a lengyel hadseregtől, így kártérítési kötelezettséggel megalázó békeszerződést kötött 1657. július 22-én a lengyel király előtt. A lengyelek Moldván keresztül jelölték ki az erdélyi sereg visszatértét, de a lengyel vezetők szándékosan a tatárok karjaiba vezették az erdélyi hadakat, az erdélyi hadsereget tönkrevették. A fejedelem ugyan megmenekült a fogságból, de 1660 májusában az Erdélybe betörő törökökkel vívott csatában életét veszítette. Elveszett egy álom, elveszett Erdély, utódai már valóban mindenben a Portától függöttek.

(II. Rákóczi Ferenc és a lengyel trón) A 18. század elejére a lengyel királyi hatalom mélypontra süllyedt: a különböző királyi házakból kikerült uralkodók nemhogy megszállították volna a központi hatalmat, idegen érdekeket képviseltek, míg a lengyel nemesség nemcsak a királlyal szemben szervezkedett, hanem egymás ellen is viszályt keltett. Erősödött az orosz, a svéd befolyás, a királyi hatalom ellen szervezkedők nem csupán az előbbi két hatalommal, de másokkal is szöveterkeztek. Számottevő volt a Habsburgokkal, a franciákkal és a poroszokkal szöveterkezők tábora, így a lengyel királyság ténylegesen gyors ütemben haladt a végétéhez.

II. Rákóczi Ferenc – a szabadságharc kirobbanása előtt – menedéket talált lengyel földön, szövetséget keresett II. Ágoston lengyel királynál tervei megvalósítására. A lengyel király ugyan támogatást ígért, de ezzel egy időben nem kívánt háborúba bocsátkozni a bécsi dinasztiával. Felmerült II. Rákóczi Ferencnek lengyel királlyá választásának gondolata is. Ezt Rákóczi elhárította azzal, hogy a lengyel segítség reményében felajánlotta a magyar koronát Jan Jablonskinak, az egyik befolyásos lengyel főúrnak. A sok elképzelésből nem lett semmi, így II. Rákóczi Ferenc lengyel segítség nélkül indította meg 1703-ban felkelését. A lengyel belpolitikai viszály továbbra sem csitult, sőt 1704-ben királyellenes konföderáció alakult Varsóban, ahol ismét felmerült II. Rákóczi Ferenc neve is, aki ismét elhárította magától a lengyel koronát. A lengyelek II. Ágosttal szemben királlyá választották Stanisław Leszczyńskit, amely hatalmi ketősség I. Péter orosz cár beavatkozását eredményezte. Azon az állásponton volt, hogy mindkét uralkodót lemondattja, helyükre több jelöltje volt, köztük II. Rákóczi Ferenc is. Péter cár Rákóczival kapcsolatban francia segítséget remélt a svédek ellen, viszont II. Rákóczi Ferenc orosz támogatásra számíthatott Béccsel szemben. Erre a megoldásra hajlott II. Rákóczi Ferenc is.

A kérdés nem oldódott meg: a svéd király legyőzte II. Ágost seregét, aki lemondott trónjáról és távozott az országból. Stanisław Leszczyński gyakorlatilag egyedül uralta Lengyelországot, de Péter cár rokonszenvét nem bírta, sőt a cár továbbra is fenntartotta

II. Rákóczi Ferencsel kapcsolatos elképzeléseit. A magyar fejedelem várakozó álláspontra helyezkedett, bár tett olyan javaslatot I. Péternek, hogy a lengyel királyválasztást halasszák el a magyar felkelés győzelméig. I. Péter döntésre akarta vinni az ügyet, 1707. június 11-én Lublinban összehívta a királyválasztó országgyűlést, amely előbb szabaddá nyilvánította a lengyel trónt, elfogadtatta II. Rákóczi Ferencet jelöltnek, bár az nem bízott a hozzá elküldött lengyel követek őszinteségében. I. Péter ígéretet tett, hogy fegyverrel támogatja a magyar szabadságharcot, Bécsben békét közvetít az osztrák császárnál, a svéd–orosz békében pedig garantálja II. Rákóczi Ferenc lengyel királyságát. II. Rákóczi Ferenc kényes helyzetbe került: XII. Károly svéd király az orosz szövetségről kívánta lebeszélni, Stanisław Leszczyński mereven elutasította a magyar fejedelem közeledését. II. Rákóczi Ferenc I. Péternek egy orosz–erdélyi–lengyel–magyar szövetséget ajánlott, amit I. Péter ugyan elfogadott, de feltételének szabta II. Rákóczi Ferenc lengyel királyságát. Igaz, ez az orosz befolyás kiteljesedését jelentette volna, amitől a lengyel királyválasztók többsége félt.

A cárral való egyezség alapelveit 1707. szeptember 15-én fogalmazták meg: eszerint a lengyelek szabadon választják meg Rákóczit lengyel királynak, I. Péter Bécsben elismerteti II. Rákóczi Ferencet erdélyi fejedelemnek. Szó esett arról is, ha a lengyelek kiűznék Rákóczit, úgy orosz földön kapna kárpótlást. A szerződést Rákóczi saját nevében javasolta, alapfeltétele az orosz fegyveres segítség volt. A szerződés legnagyobb eredménye az volt, hogy a cár tárgyalópartnernek fogadta el II. Rákóczi Ferencet, annak ellenére, hogy a szabadságharc hanyatló szakaszába került. A szerződésből az is kitűnt, hogy II. Rákóczi Ferenc – ezt bizonyítják állandó halogatásai is – nem gondolt komolyan a lengyel trónra. A politika forgandósága és a változó körülmények hamarosan semmissé tették II. Rákóczi Ferenc esetleges lengyel királyságát, a svéd–orosz háború más frontokon folytatódott, a lengyel királyság egy időre háttérbe szorult az orosz külpolitikában. A szabadságharc bukása után II. Rákóczi Ferenc lengyel földön keresett menedéket, bízva I. Péter esetleges segítségében, ami természetesen már nem volt „időszerű”.

IRODALOM

- Huszár Károly: Magyarország és Lengyelország. Magyar–lengyel kapcsolatok a történelemben, kultúrában és gazdasági téren. Budapest–Varsó, 1936.
- Kapronczay Károly A magyar–lengyel történelmi kapcsolatok évszázadai. Bp., Mundus, 2000.
- Kovács Endre: Magyarok és lengyelek a történelem sodrában. Bp., Gondolat Kiadó, 1973.
- Kovács István: Hamuban csillagló gyémánt. /Gyorsuló idő./ Bp., Magvető, 1988.
- Szokolay Katalin: Lengyelország története. Bp., Balassi Kiadó, 1997.
- Topolski, Jerzy: Lengyelország története. Bp., Gondolat, 1989.
- Veress Endre: Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése. I–II. Kolozsvár, Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1944.